

УДК 338.43:334.722

Коваленко Г.В.

*кандидат економічних наук, асистент
Миколаївського національного аграрного університету*

ОСОБИСТІ СЕЛЯНСЬКІ ГОСПОДАРСТВА В ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

INDIVIDUAL FARMS IN INTEGRATING PROCESSES OF AGRICULTURAL SECTOR

АНОТАЦІЯ

Сучасний стан розвитку аграрного сектору економіки характерний тим, що на провідних позиціях в ньому все більше затверджуються особисті господарства населення, які налагоджують товарне виробництво там, де потрібна переважно ручна праця. В статті розглянуто стан особистих селянських господарств в Миколаївській області і їх можливу співпрацю з фермерами і підприємствами, більшість з яких на сьогодні знаходяться в кризі. Запропоновано створення інтеграційних формувань за участі особистих селянських господарств.

Ключові слова: аграрний сектор, особисті селянські господарства, інтеграційні процеси, колективне виробництво, кооперативні та інтеграційні структури.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрено состояние личных крестьянских хозяйств Николаевской области и их возможное сотрудничество с фермерами и предприятиями, большинство из которых находятся в кризисе. Предложено создание интеграционных формирований при участии личных крестьянских хозяйств.

Ключевые слова: аграрный сектор, личные крестьянские хозяйства, интеграционные процессы, коллективное производство, кооперативные и интеграционные структуры.

ANNOTATION

The current state of the agrarian sector's development is characterized by the leading positions of individual farms that establish production commodity where mostly manual labour is required. The position of individual farms in Mykolaiv Oblast and their possible collaboration with farmers and enterprises, which are in crisis, is discussed. Creation of integration units with the participation of individual farms is proposed.

Keywords: agrarian sector, individual farms, integration processes, collective production cooperatives, integration structures.

Постановка проблеми. В сучасному аграрному секторі можна спостерігати обмеження виробничого потенціалу, а також складності з інвестуванням і наявністю оборотних коштів. Паралельно із цим простежується значне зниження добробуту сільського населення та відсутність перспектив розвитку села взагалі. У вирішенні вказаної проблеми значну роль можуть зіграти особисті селянські господарства, на основі яких можливо досягти певної взаємодії господарюючих суб'єктів, працюючих в аграрному секторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, пов'язані з розвитком інтеграційних процесів в аграрному секторі, останніми роками є предметом пильної уваги науковців. Їм присвячені праці багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених, серед яких роботи В.Г. Андрійчука, П.П. Борщевського, П.І. Гайдуцького,

П.Т. Саблука, І.І. Червена, Г.В. Черевка та ін. Проблеми функціонування особистих селянських господарств досліджувалися В.Я. Месель-Веселяком, О.М. Онищенком, В.В. Юрчишиним. Але доцільно зазначити, що дана категорія потребує більш детального розгляду для визначення її ролі та участі в інтеграційних процесах в аграрному секторі.

Мета статті. Визначення участі особистих селянських господарств у розвитку аграрного сектору, підвищення його ефективності у Миколаївській області за рахунок створення інтеграційних формувань.

Виклад основного матеріалу. Особисті селянські господарства є доволі специфічною категорією, якій важко провести оцінку щодо собівартості виробництва та рентабельності з причини відсутності статистичних даних по витратах праці. Ефективність діяльності окремого особистого господарства залежить від виробничого потенціалу сім'ї, а стійкість особистих селянських господарств пов'язана зі специфікою життєвого укладу селян [8].

На відміну від років, коли інтеграційні процеси повністю охоплювали аграрний сектор і більша частина валової продукції на території України вироблялася агропромисловими формуваннями, за часи незалежності країни у виробництві продукції сільського господарства значно збільшилася частка особистих селянських господарств. Поки реформовані підприємства та нові організаційно-правові форми господарювання пристосовувалися до ринкових умов, особисті господарства населення залишалися стабільною складовою аграрного сектору. В умовах трансформації виробництва і становлення нових господарських форм в аграрному секторі вони виявилися гнучкішим, стійкішим і, крім того, самоналагоджувальним сегментом при виробництві сільськогосподарської продукції.

У Миколаївській області на 1 січня 2015 р. функціонувало 80,7 тис. особистих селянських господарств. У 2014 р. ними було одержано 1066,1 тис. т зерна (на 4,7% більше, ніж у 2013 р.), тоді як сільськогосподарськими підприємствами області – 1798,2 тис. т. Взагалі господарствами населення в 2014 р. було вирощено 98,4% загального врожаю картоплі, 76,4% плодів і ягід, 43,6% овочів, 37,2% зер-

нових культур, 14,2% соняшнику. На 1 січня поточного року в них утримувалося 87,3% загальної чисельності великої рогатої худоби, 91% – корів, 61,7% – свиней, 85,4% – овець і кіз та 72,3% – птиці [1]. Наведені дані підтверджують той факт, що особисті селянські господарства залишаються однією зі стабільних складових аграрного сектору. Їх не можна ігнорувати ще й тому, що вони забезпечують сільські сім'ї продуктами харчування. Асортимент продукції, який ними виробляється, є різноманітним і постійним, що при нинішньому стані сільськогосподарського виробництва сприяє встановленню продовольчої незалежності.

Питома вага особистих селянських господарств у виробництві сільськогосподарської продукції всіма категоріями господарств дає можливість оцінити внесок, який зроблено останніми роками у Миколаївській області (табл. 1).

У порівнянні з 2009 р. в 2014 р. в господарствах населення Миколаївської області збільши-

лося виробництво майже по всіх основних видах продукції (крім соняшника). Трохи зменшилося у порівнянні з попереднім роком виробництво овочів, плодів та ягід, а також молока. Разом із цим у загальному виробництві питома вага селянських господарств також знизилася по соняшнику (10,4 в.п.), овочах (9,7 в.п.), молоку (2 в.п.), хоча саме вони залишаються основними виробниками більшості видів сільськогосподарської продукції. Виняток складають лише зернові культури – 37,2%, соняшник – 14,2%, що пов'язано з тим, що дана продукція більш активно виробляється великими сільськогосподарськими підприємствами, які мають можливість обробляти великі посівні площі.

Разом з тим, як наочно демонструє нижченаведена діаграма (рис. 1), посівні площі господарств населення за період 2009–2014 рр. поступово розширюються. Так, їх частка у загальній посівній площі зростає з 29% у 2006 р. до 35,1% у минулому році.

Збільшення виробництва продукції в селянських господарствах пов'язане із зниженням

Таблиця 1

Виробництво сільськогосподарської продукції особистими селянськими господарствами Миколаївської області*

Продукція	Виробництво продукції у селянських господарствах, тис. т				2014 р. до 2009 р., %	Питома вага селянських господарств у виробництві продукції всіма категоріями господарств, %				Відхилення 2014 р. до 2009 р., (+, -)
	2009	2011	2013	2014		2009	2011	2013	2014	
Зернові культури	841,9	991,8	1018,2	1066,1	126,6	34,2	37,7	36,3	37,2	+3,0
Соняшник	136,1	110,8	158,3	103,7	76,2	24,6	17,5	16,8	14,2	-10,4
Картопля	164,6	209,0	207,4	208,5	126,7	98,0	97,5	98,2	98,4	+0,4
Овочі	178,0	240,5	254,8	214,8	120,7	53,3	50,0	55,0	43,6	-9,7
Плоди та ягоди	22,0	32,6	34,7	24,7	112,3	76,9	73,8	72,4	76,5	-0,4
М'ясо	31,4	25,3	42,1	46,1	146,8	78,7	51,2	84,9	84,7	+6,0
Молоко	337,2	333,7	331,8	331,1	98,1	91,7	91,2	89,5	89,7	-2,0
Яйця, млн. шт.	135,6	135,5	140,4	141,0	104,0	28,6	22,0	46,9	28,2	-0,4

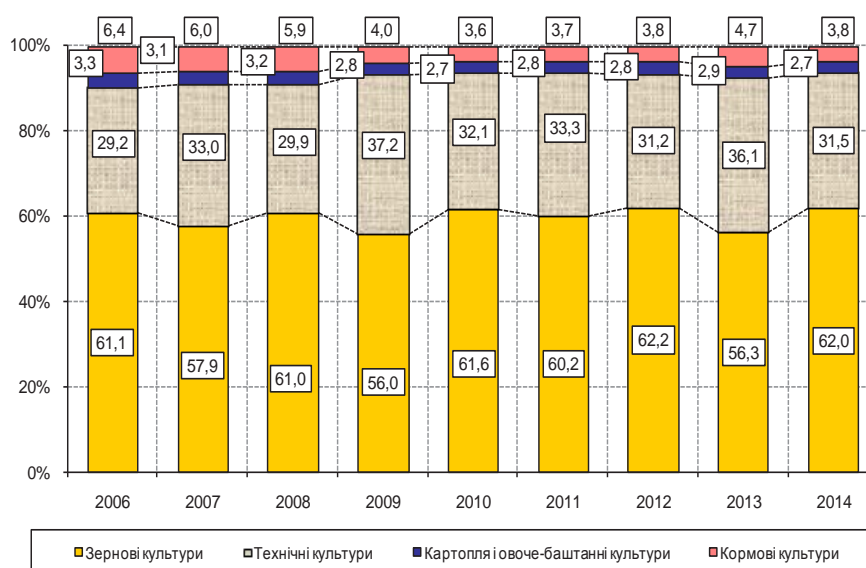

Рис. 1. Структура посівних площ основних груп культур

загального рівня їх доходів. Так, чим нижчими є доходи в регіоні, тим більшою стає питома вага продукції сільськогосподарства взагалі і виробленої в особистих селянських господарствах зокрема [6]. В Миколаївській області сума валової продукції рослинництва, виробленої господарствами населення в 2013 р., склала 224,7%, а тваринницької – 118,7% від вартості 1995 р. Паралельно з цим сума від виробництва тваринницької продукції сільськогосподарськими підприємствами (включаючи фермерські господарства), склала всього 44,8% від суми 1995 р.

Особисті селянські господарства виконують в аграрному секторі економіки регіону ряд функцій, серед яких: виробництво тих продуктів, яке можливе тільки з використанням індустріальних спеціалізованих технологій; отримання продукції у більшій кількості і кращої якості з одиниці площі або з однієї голови худоби за рахунок своєчасності і високої якості праці; реалізація швидкопсувної продукції у свіжішому вигляді за рахунок малих партій; більш повне використання трудових ресурсів, не задіяних у колективному виробництві; виховання господарського відношення до землі та ін. Це ще раз підтверджує, що такі дрібнотоварні виробники сільськогосподарської продукції заслуговують належної уваги і на рівні з іншими суб'єктами агробізнесу можуть сприяти стабільному розвитку аграрного сектору, становлячись прямими учасниками інтеграційних процесів.

На сьогоднішній день більшість особистих селянських господарств не має зв'язків з фермерськими, колективним виробництвом та переробними підприємствами. Таким чином, коливання цін є для них головним ризиком. При загальному збільшенні об'єму виробництва реалізується дуже мала кількість продукції. Причиною цього, крім внутрішньогосподарського споживання, стає погіршення умов реалізації через низькі закупівельні ціни.

Формування кооперативних та інтеграційних структур потребує допомоги особистих селянських господарств, які реалізують переваги колективної праці в умовах приватної власності. З іншого боку, взаємодія з колективним виробництвом гарантує особистим селянським господарствам інвестиції в розвиток сільського господарства, регулярний збут виробленої продукції, наявність вільних фінансових коштів та стабільність доходів, що допоможе їм зберегти незалежність та фінансову безпеку. Отже, завдяки покращенню взаємозв'язків особистих селянських господарств з великими сільськогосподарськими і переробними підприємствами підвищиться рівень товарності, а також доходи задіяного в цих процесах населення.

Найбільш доцільним є інтегрування особистих селянських господарств певної місцевості у велике аграрне підприємство через систему споживчих кооперативів. Велике колективне підприємство, яке виділяє ресурси, створює необхідні умови для особистих селянських господарств, використовуючи додатково їх товарну продукцію в своєму комерційному обороті.

Особисті селянські господарства можуть співпрацювати з підприємством через поставальницько-збутові кооперативи з поставками чи реалізацією виробленої продукції. При цьому кошти їм необхідно знаходити і придбавати необхідні для виробництва ресурси цілком самостійно. Існує також і інший варіант, коли особисті селянські господарства отримують від підприємства-інвестора всі необхідні ресурси, аванс за послуги по виробництву сільськогоспо-

дарської продукції та поставляють готову продукцію у заданих об'ємах і обумовлені терміни.

Наприклад, на сьогоднішній день в Миколаївській області лише одиниці серед фермерських господарств займаються виробництвом продукції тваринництва, тому вони не є орієнтиром у цьому напрямі. Навпаки, в більшості селянських родин (особистих господарствах) молочне тваринництво поки залишається одним із основних джерел існування. Справедливо зазначити, що поголів'я корів в особистих господарствах населення продовжує зменшуватися, а сировина в більшості має нижчу якість. Сире молоко, що має перероблятися, не завжди відповідає вимогам державного стандарту – ДСТУ 3662-97.

Виправити ситуацію, що склалася, можливо за рахунок створення молочарських кооперативів. Господарства населення можуть стати безпосередніми учасниками процесів в молочному напрямку тваринництва. Як відомо, у цій галузі тенденція до зниження виробництва присутня ще з 2002 р. За цей період виробництво молока в Україні знизилося на 6,1 млн. т.

Розуміючи, що саме особисті селянські господарства населення є основними виробниками молока, деякі великі компанії («Данон», холдинг «Мілкіленд») вже взялися сприяти їх об'єднанню в кооперативи зі збору і охолодженню молока, створенню сімейних ферм з кількістю корів більше п'яти голів [5]. Дані кооперативи створюються як об'єднання господарств населення, сформовані при підтримці великих компаній-інвесторів, а також обласних державних адміністрацій і спрямовані не тільки на підвищення продуктивності корів, а й на поліпшення в декілька разів якості молока від особистих селянських господарств.

Ефективним виявилось також з'єднання принципів роботи компанії «Данон» і Міжнародної благодійної організації «Хейфер Інтернешнл» (в Україні – «Добробут громад»). У рамках проекту «Розвиток молочних кооперативів в Україні» вже об'єднано 2359 індивідуальних хазяїв. При цьому загальний об'єм інвестицій склав 31,1 млн. грн. [7]. Завдяки тісному співробітництву великої компанії, благодійної організації та влади селяни мають можливість вести свій бізнес і брати участь в економічних процесах, об'єднуючись в кооперативи [5].

В селах, які віддалені від переробних підприємств (м'ясокомбінатів та молокозаводів), на принципах кооперації та інтеграції з колективним виробництвом доцільно створювати сепараторні відділення, цехи невеликої потужності з переробки м'яса, молока і інших продуктів сільського господарства. Так в особистих селянських господарствах з'явиться можливість поліпшити якість заготівлі та зберігання продукції, отримувати краще обладнання та вести контроль за якістю продукції, змінити системи заготівлі, використання кормів, випасати худобу на культурних пасовищах. Крім

того, вони матимуть можливість отримувати кваліфіковані рекомендації та прогнози, брати участь у корисних семінарах за участі фахівців.

Висновки. Особисті селянські господарства потрібно розглядати як важливу категорію виробників сільськогосподарської продукції, яка здатна розв'язати проблему забезпечення переробних підприємств сировиною, стабілізувати продовольчий ринок, протидіяти закиданню орних земель і раціонально використовувати пасовища. Можливим це вбачається лише за умови тісної співпраці з фермерськими господарствами, колективним виробництвом та переробними підприємствами на засадах кооперації та інтеграції.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Агропромисловий комплекс Миколаївщини // Миколаївська обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mykolayiv-oda.gov.ua/ua/oda/pidrozidyly/apk/pids/>.
2. Закон України «Про особисте селянське господарство». Відомості ВРУ. – 2003. – № 29. – С. 232.
3. Месель-Веселяк В.Я. Організаційно-економічні умови розвитку аграрного виробництва в Україні / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2010. – № 9. – С. 5.
4. Онищенко О.М. Господарства населення: продуктивність, ефективність, перспективи / О.М. Онищенко. – К. : Ін-т економіки НАНУ, 2003. – 100 с.
5. Сільський бізнес: від молока до ягід // Громадський простір [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.civicua.org/news/view.html?q=1752133>.
6. Скворцова Н.А. Развитие интеграционных процессов в звеньях региональной хозяйственной системы / Н.А. Скворцова, Е.В. Потапова // Регионология. – 2010. – № 3. – С. 93–97.
7. Соціальна відповідальність як засіб підвищення добробуту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.slavuta.org.ua>.
8. Юрчишин В.В. До проблеми невідповідності суспільної долі сучасного вітчизняного селянства віковичним надбанням історично-селянського роду України / В.В. Юрчишин // Економіка АПК. – 2010. – № 1. – С. 110–123.